

Poročamo — glosiramo

MIKROSTRUKTURE IN MAKROSTRUKTURE

Kolikor vem, je od devetih Kermaunerjevih knjig, ki nas ob dolgoletni avtorjevi navzočnosti v periodiki že šest let presenečajo tako kvalitativno kot kvantitativno, ta (Pomenske spremembe v sodobni slovenski dramatik) že tretja,* ki obravnava sodobno slovensko dramatiko (Trojni ples smrti 1970, Od eksistence do vloge 1971).

»Z literaturo in gledališčem se ukvarjam že več kot trideset let... Delam zelo rad, objavljam veliko, več kot katerikoli dozdašnji slovenski esejist in bravci še kar radi berejo moje spise: vsaj zategadelj, da se razburjajo. Tudi sam se marsikdaj razburjam, napadam na vse strani, zato me tudi z vseh strani napadajo; vem, da se mi prav godi in sem zadovoljen — v miru živeti mi je zoprno. Kaj bi rad napravil s svojim delom? Drugi odgovarjajo: zmedo. Gotovo imajo deloma prav; deloma pa se moram malo idealizirati in reči: rad bi stvari, ki so konvencionalne, domenjene, trdne, napravil za problematične, problematične pa za veljavne. Če stoji svet na glavi, potem je pač tudi to sredstvo, da ga postavimo na noge...« Tako piše o sebi Taras Kermauner v kratkem zapisu v letošnjem celjskem gledališkem listu, številka 6. Vsekakor duhovito — to s postavljanjem na noge!

Kar zadeva obravnavano knjigo, mu ne moremo očitati težnje po zmedbi, prej nasprotno. Prepišimo dovolj točno sicer nepodpisano oznako z zadnje platnice (oprema Borut Kovše): »Seveda ne gre za literarno zgodovino pisje tradicionalne, pozitivistično-pedagoške vrste, ampak za živahno, esejistično, vsesko-

osebno zaznamovano, pa pri tem vendarle strogo, dosledno in izčrpno deskripcijo, ki je metodološko posebej zanimiva (in karakteristična) že v tem, da se prebija do ključnih razsežnosti povojne slovenske drame (kot celote) skozi »optiko« enega samega, a vsekakor reprezentativnega gledališkega pisatelja v tem obdobju — Vitomila Zupana. Taras Kermauner natančno, tako rekoč do detajla, analizira pomensko strukturo Zupanovih iger: *Stvar Jurija Trajbasa* in *Rojstvo v nevihti*, za kateri se mu pokaže, da sta vpisani v krog »socialno humanistične« literature, potem *Ladjo brez imena* in *Angele, ljudi živali*, ki ju razume kot značilna primera »intimistične« književne pisave, v *Tretjem zaplodku* in *Noči brez oči*, ki sicer sodita v različni (starejši) obdobji, pa odkriva vrsto docela modernih pomenskih sestavin (avtodestruktivizem, ludizem), na nov način uprizorjenih tudi v zadnji Zupanovi igri *Bele rakete lete nad Amsterdam*, odločilno pa navzočih tudi v drugem najnovejšem oziroma najmodernejšem dramatičnem pisanju na Slovenskem.«

Torej, potem ko v prvem delu knjige Kermauner natančno raziše »mikrostrukturo«, to je posamezne Zupanove igre, in sicer njihove ideološko eksistencialne prvine, jih v drugem delu »plasira v pomensko strukturo določenega časa, s tem razpira in fiksira ta čas sam, stanje in podobo njegove kulture in literature v celoti«; skratka to, kar je ugotovil pri Zupanovih igrar (mikrostrukturi), išče tudi v dramah drugih avtorjev in kajpada tudi najde, nato pa vse to posploši in totalizira in spregovori o makrostrukturah. Tako se mu slovenska dramatika od obdobja ekspresionizma sem kaže v naslednjih makrostrukturah (pustimo ob strani, da je podobno odkril že prej v poeziji):

* Taras Kermauner: Pomenske spremembe v sodobni slovenski dramatik, Mladinska knjiga 1975.

socialni humanizem, intimizem, avto-destruktivizem in reizem — ludizem. Da bo vse bolj jasno, naštejmo nekaj del oziroma avtorjev, ki se zdijo Kermaunerju značilni za posamezne makrostrukture: Za čas, ko prevladuje socialni humanizem, se mu zde, poleg »vzorne« Zupanove igre Stvar Jurija Trajbasa (ki pa je bila kljub temu leta 1947 »problematična«) značilne še naslednje: Svet brez sovraštva, Celjski grofje, Velika puntarija, Vida Grantova, Viničarji, Med štirimi stenami avtorjev Miheličeve, Krefta, Ferda Kozaka, Jožeta Pahorja, Brnčiča, pa še Potrča, Bora, Kranjca in drugih. V drugo makrostrukturo, intimizem, sodijo poleg Zupanove vzorčne Ladje brez imena še dela Ivana Mraka (Rdeča maša), Jožeta Javorška, Igorja Torkarja (Delirij) ... Tem sledijo dela, ki sodijo v makrostrukturo avtodestruktivizma, kakor Otroka reke, Križišče, Vojačka Jošta ni, Potovanje v Koromandijo, Antigona, Krst pri Savici, Prometej v zenici sonca, Dialogi, Afera, Legenda o svetem Che, Kongres, Osvajalec, Samorog ... Seveda vidi več faz avtodestruktivizma, ki se kažejo, recimo, pri Smoletu v nenavzočnosti (»čiste«) Antigone in v navzočnosti absolutno negacijskega (»zločinskega«) Črtomira v Krstu pri Savici. Nekatere »junake« teh dram imenuje »besne« nihiliste, kakor Črtomira, Che Guevaro, Justa, Baltasarja, Drugega brata, Ludvika ... Kot posledica »težav« avtodestruktivizma in njegova dialektična izpeljava se mu zdita ludizem in reizem, ki se začenjata že z Zupanovo (vmesno) Nočjo brez oči in nadaljujeta v delih Jovanovića, Šeliga, Lužana, Rudolfa in drugih. (Zlasti močan je reizem-ludizem v poeziji). So seveda nekatera vmesna dela med posameznimi makrostrukturami, kakor, recimo, Strniševe Žabe (med avtodestruktivizmom in ludizmom-reizmom), po svoje tudi Ljudožerci, ki so nekaka »razpoka« in jih bo treba še posebej raziskati, pravi Kermauner.

Vmesna dela so seveda tudi med drugimi makrostrukturami. Po oznakah posameznih makrostruktur govori o razpokah, ki se pojavljajo znotraj letih in povzročajo dialektično prehajanje ene v drugo.

Tak bi bil nekak »povzetek« o Pomenskih spremembah v sodobni slovenski dramatik. Če želi Kermauner res »razburjati«, bo tudi s to svojo knjigo to najbrž dosegel, saj bodo o knjigi *morali* spregovoriti tudi drugi raziskovalci in literarni zgodovinarji. Saj je Kermauner ustvaril enovit in logičen sistem, ki pa še terja diskusijo in preverjanje. Nekaj tega je zares lucidno opravil že Andrej Inkret v spremni besedi, ki v obliki dialoga med zagovornikom in nasprotnikom Kermaunerjevega načina pisanja o literaturi že sproti napada in zagovarja Kermaunerjevo raziskovalno metodo in jo obenem tudi dobro opiše.

K temu dodajam nekaj pomislekov, ki so se mi porajali med branjem. Problematično se mi zdi izhodišče, namreč, da se »prebija skozi optiko enega samega, a vsekakor reprezentativnega gledališkega pisatelja v tem obdobju, Vitomila Zupana«, in potem svoja odkritja mikrostrukture »pomerja« na drugih avtorjih. O Zupanovi reprezentativnosti (kar zadeva makrostrukture) seveda ne dvomim. Toda sprašujem se, ali ne gre morda pri tem predvsem za rehabilitacijo Vitomila Zupana. Vem, da je Zupan odsedel po vojni sedem let v ječi od dosojenih osemnajst (kaj in kakšen je njegov »zločin«, pa seveda ne vem), domnevam, da ni še noben slovenski pisatelj doživel enake usode kot Zupan v naši povojni družbi, saj so, recimo, protestantje zbežali v Nemčijo pred preganjanjem, preganjanega Prešerna, Levstika in Cankarja pa niso vtaknili v ječo (no, Cankarja za nekaj tednov). Kermauner nam pove, da je tožilec na razpravi citiral tudi stavke iz Stvari Jurija Trajbasa, te vzorčne drame socialnega humanizma (po Ker-

maunerju), torej takrat prevladujoče makrostrukture. Ni mi znana Zupanova družbena rehabilitacija, sledim lahko le njegovi postopni literarni rehabilitaciji, saj v zadnjem času (sicer z več desetletnimi zamudami) izhajajo njegova dela in so tudi uprizarjana in tako zaokrožajo in dopolnjujejo sodobno literarno podobo in polpreteklost. Govoriti o tem, kako je Zupan kot dramški avtor »nesrečen«, ker mu (neprava) dela uprizarjajo prepozno in v nepravem času, torej dela, ki po Kermaunerju sodijo v določeno makrostrukturo, uprizarjajo, ko vlada že druga makrostruktura, pa je seveda nekako iskanje olajševalnih okoliščin. Pri tem pa se točno zavedam, kaj pomeni za odmevnost in celo spodbudo in plasma »pravočasno« uprizarjanje dram. Seveda ni prav, da Stvar Jurija Trajbasa še ni uprizorjena, prav tako Noč brez oči, toda to, da so intimistično-personalistično dramatiko Vitomila Zupana (Aleksander praznih rok, Barbara Nives, Če denar pade na skalo) igrali v času, ko je prevladovala makrostruktura avtodestruktivizma, le ne more biti edini vzrok za relativno nebučno odmevnost te dramatike. Ne pozabimo, da so tako usodo doživela skoro vsa temeljna dela slovenske dramatike od Matička, Tugomera, Hlapcev do Kreftove Puntarije, ki pa so najbrž poleg tega, da se dajo uvrstiti v posamezne makrostrukture, vsebovala še *človeško* polnost oseb, »več vsebine« ali kaj pač že. Morda ne gre za rehabilitacijo, čeprav daje ta raziskava Zupanove mikrostrukture in makrostruktur sodobne slovenske dramatike slutiti, da imamo v Zupanu avtorja, ki s svojim razvojem najbolj zvesto odseva tudi razvoj časa in družbe. Ne mislim posmehljivo, če rečem, da je morda to tudi res in da imamo v Zupanu tedaj (sledeč tej raziskavi) znova dramatika najvišjega ranga. Kermauner se sicer takemu vrednotenju direktno izmika, če pa pretehtamo njegovo pisanje, ki mu je Zupa-

nova dramatika za osnovo in merilo, tedaj je reč videti taka. Morda pa sploh ni šlo ne za rehabilitacijo ne za kvalitativni predznak, ampak preprosto za to, da Zupanove drame najboljše ustrezajo Kermaunerjevemu sistemu, oziroma da je le-tega najlažje empirično gradil prav na tej dramatiki. Vsekakor je Zupanov opus, ki obsega vse štiri makrostrukture, izjemen, vprašanje pa je, koliko je lahko osnova in merilo za vso dramatiko. In sploh, sodim, da je Zupan boljši prozaist kot dramatik.

Tu smo pri drugem pomisleku, namreč pri izboru del, ki jih obravnava. Obravnava pa veliko večino (129 dram), vsega morda niti ni mogoče, saj celo sobesednika v Inkretovem dialoguštudiji ugotavljata, da se »Kermaunerju zaradi zavračanja vsakršnega selektivnega načela« material kopiči do nepreglednosti in da se ne zna omejiti na reprezentativne vzorce. Vendar se poraja sum, da morda nekatere izpuščene drame pri obravnavanih avtorjih, nekako ne gredo v sistem, pa jih zato izpušča, kakor Ljudožerci, ki da jih bo še potrebno raziskati pa Lažna Ivana pri Hiengu pa Mrtvi Kurent in Delavnica oblakov pri Remcu (Kermauner upošteva le gledališkim ravnateljem znani in odklonjeni Remčev Škofovski ples), dalje Torkarjeve komedije (Švejk, Revizor), kar preseneča ob sicer tako precizni raziskavi prav Torkarjevega opusa. In kaj je z nekaterimi, zlasti »neljubljskimi« avtorji, kakor so Žmavc, Tavčar, Kamenik, navsezadnje (joj, samoljubnost, kam si me zapeljala) tudi podpisani... Komedij se sploh skoroda ne dotika, saj sta izpuščena Mikeln in mojster farse Fritz. Zakaj? Ali te drame ne grejo v sistem, ali niso dovolj resne za obdelavo ali preprosto »vsega« ni mogoče? Gre tedaj le za »reprezentančne vzorce«?

In še nekaj ti šine v glavo, ko bereš; zaveš se namreč, da bi moral prebrati še več takih specifičnih pogledov (re-

cimo: pregled razvoja stilnih značilnosti, razvoja zvrsti, jezika . . .), če bi hotel dobiti kolikor toliko kompleksnejšo podobo o slovenski sodobni dramatiki. Kermaunerju je šlo pač za »eksplikacijo tako imenovane ideološko eksistencialne strukture, torej eminentno historične, predvsem docela verifikabilne sestavine slovstvenih besedil, opusov in razdobj.« Čeprav so najbrž danes take specializirane raziskave lahko edine temeljite, se ti le zazdi škoda, ker se Kermauner ni želel dotakniti tudi literarno oblikovnih prvin, ker se ob po-

menski analizi včasih kar ponujajo in jih v nekaterih detajlih tudi nakaže.

Za vsako nadaljnje raziskovanje slovenske dramatike pa mimo Kermaunerjeve knjige ne bo več mogoče. (Nikjer nisem zasledil, da bi izdajo sofinancirala Slovenska kulturna skupnost ali da bi bila oproščena davkov od dohodka, zato je tudi relativno zelo draga — broširana in brez fotografij —, saj stane 150 dinarjev, ali tri povprečna kosila v povprečnih restavracijah.)

Tone Partljič

Žarko
Petan

Aforizmi

Ideal državnikov: država brez državljanov.

Razum je omejen, samo neumnost je brezmejna.

Najboljši diplomat je gluhonemi slepec.

Negliže je ženska delovna obleka.

Policiji so plačani po učinku kriminalcev.

Dinarski bankovci so jugoslovanski bestselerji.

Če mačke ni doma, se gredo miške samoupravljanje.

Predlagam, da za potrebe našega turizma uvozimo iz tujine mizico pogrni se.

Sleherno kritično misel prefiltrirajte skozi želodec, preden jo izrečete.

Kadar se država spremeni v domovino, je vedno nekaj narobe.

Utopija: prometniki, ki bodo za avtomobilisti žvižgali Bachove fuge.

V zemljepisu sem slabo podkovan. Povejte mi, prosim, ali je Balkan desno ali levo od Evrope?

Pri otrocih mi je vseč predvsem proizvodni proces.